

О. М. Герасименко,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОВОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

О. М. Gerasimenko,
Ph.d., assistant professor of management, Cherkasy national university named after Bogdan Khmelnytsky

EVOLUTION OF THE GLOBAL RISK MANAGEMENT

У статті досліджено еволюцію становлення ризик-менеджменту в різних країнах світу. Розглянуто ключові етапи розвитку ризик-менеджменту, його особливості та події, що стали причиною, а також історичні підходи до оцінки ризиків. Систематизовано еволюційні етапи управління ризиками, спираючись на масштабні світові події у фінансовій та економічній сферах.

The article investigates the evolution of risk management in different countries. The key stages in the development of risk management, its features and events that have caused, and historical approaches to risk assessment. Systematized evolutionary stages of risk management, based on large-scale events in the world financial and economic spheres.

Ключові слова: ризик-менеджмент, оцінка ризиків, управління ризиками, міра ризику, волатильність.
Key words: risk management, risk assessment, risk management, risk measure, volatility.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процес прийняття рішень в економіці на всіх рівнях управління відбувається в умовах постійної присутності ризику. Причинами ризику є три основні групи факторів: незнання, випадковість та протидія. Під ризиком мається на увазі ймовірність втрати частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або поява додаткових витрат. Тому будь-який вид аналізу та оцінки повинен проводитися з врахуванням ризиків.

Ризик-менеджмент як специфічна наука формувався не одне десятиліття, однак до сьогодні не існує чітко сформованих еволюційних концептів розвитку ризик-менеджменту як окремої галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження питань ризик-менеджменту, а також його еволюції здійснили О.Р. Беднарська, П.П. Бернштейн, С.Б. Богоявленский, Є.В. Бортнікова, В.В. Вітлінський, Т.В. Головач, О.С. Дуброва, Л.І. Донець, А. Лобанов, В.В. Лук'янова, Н. Малхотра, Н.І. Машина, Р.К. Поляков, А. О. Старостіна, О.Л. Устенко, О.Д. Шарапов, Д.А. Штефаніч.

НЕВИРШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Українськими вченими висвітлюються різні питання щодо ризик-менеджменту підприємств, організацій та установ, однак незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень, питання еволюції ризик-менеджменту залишаються недостатньо вивченим.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є викладення результатів дослідження питання еволюції ризик-менеджменту в світі. Досяг-

ненню цієї мети сприяло вирішення таких завдань: проведення всебічного аналізу результатів досліджень різних науковців, а також фахівців з питань фінансових ринків, аналітиків банківських установ тощо.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із найпоширеніших визначень ризику є можливість небезпеки, невдачі та понесення втрат. В економічній літературі найчастіше зустрічаються такі трактування ризику:

- комбінація ймовірності події та її наслідків [1];
- ймовірність підприємства зазнати збитків у результаті здійснення підприємницької діяльності [2, с. 32];
- діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якого є можливість якісно і кількісно оцінити ймовірність досягнення передбаченого результату, невдачі, відхилення від мети [3, с. 7];
- ймовірність втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи появи додаткових витрат в результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності [4, с. 8];
- об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості, конфліктності в ситуації неминучого вибору і яка відображає ступінь досягнення суб'єктом очікуваного результату [5, с. 22].

У процесі розвитку людського суспільства ставлення до ризику змінювалося, причому це було тісно пов'язано зі ставленням людини до майбутнього. На цьому шляху можна виділити кілька ключових етапів [6].

1. Перехід від існуючого у стародавньому світі уявлення, що майбутнє зумовлене до розуміння, що можливо різне майбутнє і воно багато в чому (хоча і не в усьому) залежить від поведінки людини.

Таблиця 1. Етапи розвитку ризик-менеджменту

№ з/п	Період	Етапи та їх особливості	Події періоду
1.	70-ті рр. XX ст.	Мікро ризик-менеджмент, управління ризиками відбувається на рівні окремих осіб (брокери, спеціалісти фінансових відділів)	1973 р. – скасування Бреттон-Вудської системи фіксування валютних курсів та опублікування Блеком і Шоулзом формули оцінки вартості опціонів, що створило стимул до кількісного вимірювання та управління валютними ризиками
2.	80-ті рр. XX ст.	Управління активами та пасивами на рівні казначейства. Стратегічне управління активами та пасивами шляхом планування і контролю.	Кінець 80-х років – створення концепції Value-at-Risk. Реалізація концепції в системі RiskMetrics, яка була розроблена банком J.P.Morgan на основі оцінки ринкового ризику.
3.	90-ті рр. XX ст.	Управління ринковим ризиком шляхом його контролю в межах фінансового департаменту, поява функції «управління ризиками». Управління кредитним ризиком шляхом його контролю в межах фінансового департаменту, розвиток функції «управління ризиками». Управління операційним ризиком шляхом проведення внутрішнього аудиту, застосування функції «управління ризиками».	1996 р. – в Нью-Йорку і Лондоні розпочала свою діяльність Міжнародна асоціація спеціалістів з управління ризиками (Global Association of Risk Professionals, GARP). 1997 г. – RiskMetricsGroup (дочерня компанія J.P.Morgan) обнародувала спосіб розрахунку показника CreditVaR (аналог показника VaR в сфері кредиту). 1999 р. – відкриття російського відділення GARP.
4.	XXI століття	Корпоративний ризик-менеджмент (ERM) базується на комплексному підході до управління ризиками, управління капіталом, оперативного управління активами і пасивами.	2002 р. – прийняття закону Сарбейнса-Окслі – закону про захист інвесторів за рахунок підвищення точності та надійності корпоративної інформації, що розкривається згідно законодавства про цінні папери та для інших цілей.

2. Спроби в XVII—XIX століттях наукового, логічно обгрунтованого передбачення за рахунок виявлення закономірностей, пов'язаних з випадковими подіями, які зазвичай носять масовий характер. Закладені в цей період теорії ймовірності дозволили проводити кількісні оцінки майбутнього, від чого воно стало частково прогнозованим. У той же час здійснені перші вдалі спроби використання на практиці виявлених закономірностей. А саме, у сфері комерційного страхування як способу захисту від ризиків.

3. Активне використання у XX столітті методів прогнозування в різних сферах діяльності, і перш за все, у сфері техніки та економіки. У кінці XX — на початку XXI століття загострилися проблеми забезпечення безпеки в технічній сфері та стабільності суспільного виробництва в економіці, які також потребують розробки та використання нових методів.

В історії розвитку ризик-менеджменту можна виділити чотири основних етапи (табл. 1).

Поштовхом до виникнення ризик-менеджменту стали загадки азартної гри. Гра приваблювала усіх, заціпа-ла усі верстви суспільства, а тому першою книгою, яку можна було б віднести до сфери ризиків, стала книга "Про ігри та шанси", що написана Дж. Кардано у 1565 році. У ній було описано статистичні принципи й ймовірності, але вона так і не була опублікована. У 1657 році світ побачила книга Гюйєнса про ймовірність. У 1662 році у монастирі Port Royal видана книга "Логіка", де останні чотири розділи присвячені ймовірності та включають опис гри, де десять гравців ризикують однією монетою, сподіваючись виграти монети своїх супротивників.

Наступною галуззю, що оцінила можливість управління ризиками, було страхування. У 1670 році Джон

Грант опублікував працю про розподіл значень очікуваної тривалості життя для людей у віці від 6 до 76 років. Дана праця стала дуже корисною для статистичного управління Великобританії. А у 1693 році Едмунд Галлей опублікував працю "Transactions", де він обчислив ставки страхових платежів залежно від значень очікуваної тривалості життя. Це стало основою для майбутньої галузі страхування життя. У 1696 році Едвард Ллойд заснував страхову газету Lloyd's List, яка мала детальну інформацію про прибуття та відправлення кораблів, синоптичних умов за кордоном та на морі. Пізніше газету було розширено та поповнено інформацією про курси акцій, зовнішні ринки та рівні води у Темзі.

У 1733 році теорія ймовірності та ризику наблизилась до сьогодення. У книзі Авраама де Муавра "Doctrine of Chances" представлено графік нормаль-

ного розподілу, який дозволив автору визначити показник розподілу значень випадкової змінної навколо її середнього значення (стандартне відхилення) — основу для оцінки ймовірності подій. У 1738 році Данило Бернуллі опублікував працю, де була описана нова теорія зміни ризику. А за 1820—1853 роки Ламбер Кетле видав три праці про ймовірність.

Приблизно до початку XVIII століття величина ризику визначалася з використанням методів теорії ймовірності. У XVII—XIX століттях вченими обгрунтовано закон великих чисел та основні процедури статистики, а поняття "невизначеність" стало ключовим в теорії ризику. У 1900—1930 рр. поняття "ризик" закріпилося в науковому обігу та в публіцистиці, було визнано як невід'ємна складова будь-якої підприємницької діяльності, яка здійснюється в умовах невизначеності [7]. Вже починаючи з 30-х років минулого століття, з'явилися методики, наукові дослідження по передбаченню, аналізу і моніторингу ризику, тобто виникли перші спроби управляти ним.

Ще представники школи наукового управління, такі як Фредерік Тейлор, Генрі Гант, подружжя Гілберт, Генрі Форд, приділяли певну увагу до ризику виникнення збоїв і браку в процесі виробничої діяльності. Вони жили в епоху першої науково-технічної революції, і виховані на принципах технічного підходу представники першої школи наукового менеджменту розглядали організацію як машину, що складається з окремих вузлів і деталей. Відомо, що підвищити надійність і ефективність будь-якого складного механізму можна за рахунок підвищення надійності та ефективності його окремих вузлів і деталей, в першу чергу, найбільш слабких і уразливих.

Виділяють дві теорії ризику — класичну та неокласичну. У класичній теорії економічного ризику Дж. Мілль та Н.У. Сеніор ототожують ризик з математичним сподіванням очікуваних втрат, що можуть виникнути в результаті обраного рішення. Під ризиком мається на увазі збиток, який отримує компанія при прийнятті даного рішення та від обраної стратегії діяльності. У 30-ті роки ХХ століття економісти А. Маршалл та А. Пігу розробили основи неокласичної теорії економічного ризику. Такий підхід визначає ризик як ймовірність відхилення від заданих цілей. Прихильники даної теорії відмічають, що господарюючий суб'єкт функціонує в умовах невизначеності, керується розмірами очікуваного прибутку та величиною її можливих коливань. Дії господарюючих суб'єктів обумовлені концепцією граничної корисності, тобто при однаковому розмірі потенційного прибутку компанія обирає таке рішення, яке буде мати менший рівень ризику [8]. Дж.М.Кейнс у своїх працях звернув увагу на таке поняття, як "схильність до ризику". Потенційно господарюючий суб'єкт може піти на ризик у тому випадку, якщо очікуваний прибуток від його дій буде значно більшим.

Концептуально базові питання підприємницької діяльності і зв'язку її з ризиком було розглянуто в працях А. Сміта, Д. Рікардо, Й. Шумпетера, Дж. С. Мілля, Н. У. Сеніора, А. Маршалла, А. Пігу, Ф. Найта.

А. Сміт і Д. Рікардо, засновники науки політекономії, одними з перших використовували поняття підприємець. А. Сміт у праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" (1776 р.) [9] охарактеризував підприємця і його роль в економіці, як реалізатора ризикованих комерційних ідей. За А. Смітом, підприємець сам вносить капітал, планує, організує виробництво і розпоряджається результатами своєї праці. Його прибуток — це компенсація власникові капіталу за ризик.

Послідовники А. Сміта, що представляють класичну теорію ризику (Дж. С. Мілль, Н. У. Сеніор), виділяли в структурі прибутку частину, що слугувала відшкодуванням можливого ризику, пов'язаного з підприємницькою діяльністю. "Ті самі фактори — помірність, ризик, напружена праця — потребують відповідної винагороди і мають одержати її з валового прибутку. Три частини, на які, можна вважати, розділяють прибуток, можна подати як відсоток на капітал, страхову премію і заробітну плату за керування підприємством" [10, с. 130].

У 20—30 роках ХХ ст. відомі економісти А. Маршалл та А. Пігу розробили засади неокласичної теорії ризику, в основу якої поклали таку тезу: підприємці мають керуватися у своїй діяльності двома критеріями — розміром очікуваного прибутку та величиною його можливого коливання.

Концепцію ризику, з яким стикається підприємець, також активно обговорювали на межі ХІХ–ХХ ст. в Американському економічному товаристві і на сторінках журналу "Quarterly Journal of Economics" [11]. Однак частіше концепцію ризику і невизначеності як джерела прибутку пов'язують з ім'ям американського економіста Ф. Найта, який у роботі "Ризик, невизначеність і прибуток" ("Risk, uncertainty and profit", 1921) провів класичний аналіз цієї проблеми [12]. Він охарактеризував прибуток як компенсацію підприємця за несення ним "тягаря ризику" за успіх чи неуспіх своєї справи. У динамічній економіці підприємець знаходиться в стані пер-

манентної невизначеності щодо результату власного бізнесу.

Ф. Найт строго розмежував два види ризику: 1) ризик, імовірність якого можна статистично прорахувати, і який можна застрахувати (наприклад, ризик пожежі на складі готової продукції чи ризик стихійного лиха); 2) ризик (невизначеність), який принципово не страхують, наприклад, ризик у зв'язку з тим, що немає попиту на новий товар, у розробку і виробництво якого було вкладено значні кошти.

Ризики першого виду не так страшні підприємцеві — страхуючись від них, він включає страхові внески у свої виробничі витрати. Однак усі ризики другого виду підприємець бере на себе, приймаючи рішення про випуск тієї чи іншої продукції, установлення тієї чи іншої ціни на неї, вибираючи ту чи іншу конкурентну стратегію для просування продукції на ринок. Отже, прибуток (збиток) у Найта — це вигреш (прогреш) у грі з передбаченим результатом.

Внесок у розвиток сучасного розуміння підприємництва зробив і Й. Шумпетер. У книжці "Теорія економічного розвитку" [13] він розкриває ключову роль підприємця в економічному розвитку суспільства. Учений вважає, що функціональна сутність підприємця полягає у виявленні та використанні нової комбінації факторів виробництва, тобто в реалізації інновацій.

Принципово новий підхід до визначення ризику запропонували угорські економісти Т. Бачкаї, Д. Мессен, Д. Мінко: "Ризик не є збитком завданним реалізацією рішення, а можливістю відхилення від цілі заради досягнення якої приймалось рішення" [8].

У кінці ХІХ століття англійський дослідник Ф. Гальтон запропонував сприймати регресію або повернення до середнього значення як універсальну статичну закономірність. Суть регресії трактувалась ним як повернення подій до норми с пліном часу. Пізніше було доведено, що правило регресії діє в абсолютно різних ситуаціях, починаючи з азартних ігор та розрахунку ймовірності виникнення нещасних випадків та закінчуючи прогнозуванням коливань економічних циклів.

З 30-х років минулого століття почали з'являтися методики, наукові дослідження з передбачення, аналізу та моніторингу ризиків. Одним з перших на необхідність врахування ризику та невизначеності при будові економічних моделей звернули увагу Дж. Нейман та О. Моргенштерн. У той же час результати досліджень намагаються впровадити у практику [14].

У 1940 р. державна британська авіакомпанія вперше в історії почала збирати статистику авіаційних випадків і катастроф за спеціально затвердженим стандартним форматом [15].

З кінця 40-х років почалось активне злиття страхової науки з дослідженнями в сфері техногенних ризиків. З'явилися декілька асоціацій, інститутів, як національних, так і міжнародних. Швидко почав зростати потік інформації та спеціальної літератури. У 1955 році професор зі страхування Темплського університету Уейн Снайдер запропонував термін "ризик-менеджмент", а вже в наступному році Рассел Галлахер у 34-му томі "Гарвард Бізнес Ревью" вперше дав опис професії "ризик-менеджер".

У 1950-х роках минулого століття у США почала формуватись нова галузь менеджменту — управління

ризиками. У структурах великих компаній з'являються підрозділи з ризик-менеджменту, а в навчальних закладах — нові курси по ризик-менеджменту. Поступово сформувалась і нова професія — ризик-менеджер. У Європі даний напрям почав розповсюджуватись у 70—80-х роках ХХ століття.

Розвиток теоретичної бази даної науки призвів до утворення ринкової інфраструктури послуг з обслуговування потреб бізнесу у боротьбі з ризиками. У 1950 році створюється Товариство з управління ризиком та страхування — Risk and Insurance Management Society, Inc. (RIMS).

З'являється термін "ризик-менеджмент". Journal of Finance 1952 р. друкує статтю "Диверсифікація вкладень" ("Portfolio Selection") Гаррі Марковіца, який пізніше (1990 р.) отримав Нобелівську премію у галузі економіки. У статті досліджено зв'язок між дохідністю та дисперсією цінних паперів, які входять до інвестиційного портфеля. Цей аналіз започаткував застосування складних вимірників фінансового ризику.

Перший період охоплює час від закінчення Другої світової війни до середини 60-х років ХХ ст. Саме в цей період поступово ускладнювалось коло обов'язків працівників, які займалися організацією страхування майна компаній. Вони активно шукали на ринку продукти, які б задовольняли потреби компаній у страхуванні широкого спектра їх ризиків.

Insurance Institute of America 1966 р. вводить у практику складання трьох видів іспитів на одержання першого в страховій індустрії кваліфікаційного свідоцтва у сфері ризик-менеджменту (Associate in Risk Management). Хоча іспити все ще тісно пов'язані зі страхуванням, їх завдання вказують на розширений підхід до концепції управління ризиками.

Ризик-менеджмент сформувався в окрему науку у II половині ХХ століття. Характерно те, що кожен наступний етап консолідації знань у цій сфері та подальший розвиток теорії ініціювався певною крупною промисловою катастрофою. Вперше значні дослідження, що призвели до створення методики оцінки ризиків небезпечних виробництв, були здійснені після загальновідомої катастрофи, що відбулась на газосховищі у Клівленді (США) у 1944 р.

Управління ризиком у провідних індустріальних країнах існує як самостійна галузь науки, що з'явилась, як не дивно, досить недавно. Вперше термін "ризик-менеджмент" зустрічається в американському економічному виданні "Harvard Business Review" (1956 р.). Саме у той час вперше на штатній основі була найнята особа на посаду "ризик-менеджера", в обов'язки якої входило робота по мінімізуванню збитків. Це стало істотним розширенням функцій давно існуючої на той час професії менеджера зі страхування. Багато дискусій з даної теми виникло в 1950-х роках, але їх більшість була дуже "математична" за своєю природою. На той час в спробах передбачити поведінку підприємства в умовах не стабільності ринків, активно застосовувалась теорія неймовірності. Породжене нафтовою кризою 1973 року посилення нестабільності економічного клімату прискорило появу практики оцінювання ризику. Вже на початку 1970-х років управління ризиком набуло широкого застосування в підприємницькій діяльності, особливо в США. У той час почали з'являтися перші консалтингові агентства, що спеціалі-

зувалися головним чином на "країнових" ризиках, тобто на оцінці впливу економічної нестабільності зовнішніх ринків на великі західні промислові корпорації.

Часові рамки другого періоду — з середини 60-х до початку (середини) 90-х років ХХ ст. У цей час обов'язки менеджерів зі страхування розширюються, у коло їхніх інтересів входять й інші, крім тих, що можна страхувати, види ризиків. Проблемаами ризик-менеджменту активно займаються в інших підрозділах компаній — виробничому (виробничі ризики); юридичному (ризики відповідальності) тощо. У 1973 році в США були вперше видані кваліфікаційні сертифікати в області управління ризиком.

Густав Гамільтон, ризик-менеджер шведської компанії Statsfretag, в 1974 р. розробляє "коло ризик-менеджменту", яке наочно зображує взаємодію всіх елементів процесу управління ризиками — від оцінки і контролю до фінансування і комунікації.

У 1975 році "Американська професійна асоціація страхування" змінила свою назву на "Товариство управління ризиком та страхування" (RIMS — The Risk Management Society). У той час в якості інструменту управління ризиком промислові корпорації почали купувати ф'ючерсні контракти в іноземній валюті. Є очевидним, що розвиток інвестиційного капіталу в 1970-х роках був частково змотивований зростаючою потребою забезпечити корпорації від нестабільності фінансового ринку.

Цікавим є той факт, що промислові корпорації не створювали окремих служб або відділів, що займалися безпосередньо управлінням ризиками. Опитування промислових корпорацій, що було проведено у 1973 році, показало, що менш ніж 25 % респондентів створили власні підрозділи з оцінки ризику, а лише 10 % використовували консалтингові агентства. Проведений у 1975 році аналогічний огляд продемонстрував більш позитивні результати. Більше уваги створенню власних підрозділів з оцінки ризиків приділили банки. У цьому ж році у США банк "Chase Manhattan" створив "Комітет країнових ризиків". У 1970-х роках термін "ризик-менеджмент" не був загально вживаний. Топ-менеджери для вирішення проблем ідентифікації ризику звертались за консультаціями до різних організацій, дипломатів, державних діячів та вчених. Однак все це не мало твердого підґрунтя. Лише за два десятиліття потому у промислових компаніях почалась систематизація методів централізованого управління ризиком.

Найбільш інтенсивно методи управління ризиком використовувались у промисловості, сфері енергетики, транспорту, нафтовидобутку та космічних досліджень. Додаткова потреба в регулюванні ризиків даних галузей була спричинена підвищенням рівнем технологічних складностей та вимог до безпеки.

Становлення ризик-менеджменту як точної науки припадає на 1973 рік. Цей рік був відзначений двома важливими подіями: скасування Бреттон-Вудської системи фіксованих валютних курсів та публікацією Блеком та Шоулзом формули оцінки вартості опціонів. Перехід до системи плаваючих валютних курсів для більшості розвинених країн був великим стимулом до кількісного вимірювання та управління валютними ризиками. Підхід Блека та Шоулза було прийнято як теоретичну основу для оцінки та управління усіма видами ринкових ризиків [16].

Починаючи з 1980-х років, увага була приділена і політичному ризику, а головним каталізатором цього стало повалення шаха Ірану у 1979 році. Тоді за деякими даними більше 70% транснаціональних компаній зазнали значних втрат іранських активів. У цей час стали замислюватися про створення внутрішніх відділів, які б займалися оцінкою політичних ризиків. Наприкінці 80-х та початку 90-х років менш активно, але все ж таки продовжували організовуватися підрозділи ризик-менеджменту. Можна припустити, що створення таких відділів у середині корпорацій більшою мірою було пов'язано із застосуванням політики скорочення внутрішніх витрат, у тому числі і на страхування. Активна робота щодо запобігання ризиків, перш за все, означала зниження страхових премій, демонструвала відповідальну позицію компанії з управління ризиком та зменшувала значущість придбання страхового полісу. Тобто в промисловому секторі управління ризиком залишалося у межах придбання страхового поліса. Увесь спектр ризиків, якими хотіли керувати компанії, зводився до класичних страхових ризиків — ризику фізичних втрат та ризику неплатоспроможності. На той час ризик розглядався як ймовірність несприятливих подій по відношенню до компанії.

У Вашингтоні 1980 р. утворено товариство Society for Risk Analysis, що об'єднало фахівців з управління ризиками у сфері державної політики й охорони навколишнього середовища.

У 1981 році було покладено початок міжнародній неурядовій організації в галузі використання методології аналізу ризику з метою оптимізації рішень у різних сферах наукової та практичної діяльності, що мало назву Міжнародне товариство аналізу ризику (MTAP), або International Society of Risk Analysis (ISRA).

У квітні 1984 року з'являється Міжнародна федерація асоціацій управління ризиком та страхуванням — International Federation of Risk and Insurance Management Associations (IFRIMA), до якої входять спілки ризик-менеджерів більшості економічно розвинутих країн світу.

У Лондоні 1986 р. створено Institute for Risk Management, що декількома роками пізніше під керівництвом Гордона Діксона почав проводити міжнародні іспити для одержання кваліфікації Fellow of the Institute of Risk Management.

Третій період почався в 90-х роках ХХ ст. Cadbury Committee (Великобританія) 1992 р. публікує доповідь, у якій раді директорів компанії запропоновано відповідати за розробку і впровадження політики ризик-менеджменту в рамках усієї компанії. Аналогічні матеріали з'явилися також у Канаді, США, Південній Африці, Німеччині і Франції.

Компанія GE Capital 1993 р. вперше вживає термін Chief Risk Officer для позначення посади топ-менеджера, що займається всіма аспектами ризик-менеджменту в компанії. Спільними зусиллями фахівців Австралії і Нової Зеландії 1995 р. розроблено та опубліковано перший у світі стандарт з ризик-менеджменту [17]. Аналогічні стандарти 1997 р. надруковано в Канаді і Японії.

А 1996 р. створено Global Association of Risk Professionals, що об'єднує ризиків-менеджерів, які відповідають за операції на фінансових ринках. Ця організація 2003 р. об'єднувала 31 110 членів у 100 країнах світу [18].

У ХХІ ст. характерними рисами ризик-менеджменту є широке застосування інтернет-технологій та поява

нових видів ризику і страхування від них (терор, інтернет-ризик).

На конференції RIMS 2002 р. наведено дані опитування фірмою Liberty Mutual's ризик-менеджерів американських компаній. Відповідно до огляду, 98 відсотків ризик-менеджерів сказали, що вони використовували торік інтернет для роботи. Чотири з п'яти ризик-менеджерів також сказали, що вони проводять більше п'яти годин на тиждень в інтернеті. Вісімдесят три відсотки ризик-менеджерів використовують мережу, щоб зібрати потрібну для роботи інформацію, що на 9 відсотків більше порівняно з 1999 р. [19].

Традиційно ризик-менеджмент вважали спеціалізованою і відокремленою діяльністю на підприємстві. Наприклад, це стосується управління страховими чи валютними ризиками. Протягом останнього десятиріччя ХХ століття виробився новий підхід, який полягає в орієнтуванні службовців і менеджерів усіх рівнів на ризик-менеджмент.

Ситуація почала якісно змінюватися, починаючи з першої половини 90-х років. Тепер була змінена причина для оцінки ризику, так мінімізація втрат корпорації від зовнішніх джерел небезпек перестала бути відповідною точкою в оцінці ризику. Топ-менеджери почали усвідомлювати необхідність більшої інформації про ризик при плануванні та прогнозуванні стратегічних рішень.

Такі зміни відбулися на організаційному рівні корпорацій. Із середини 90-х років почали створювати підрозділи, що займалися вивченням ризиків, пов'язаних з фінансовим ринком, можливих наслідків капіталовкладень та інвестицій, а також збоїв у роботі компаній-постачальників.

Становлення ризик-менеджменту як нової парадигми стратегічного управління в сучасному бізнесі відноситься до середини 90-х років ХХ століття. Швидкий розвиток мережі Інтернет, глобалізація, розвиток ринку похідних інструментів, інформаційно-технологічний розвиток кардинально змінили підходи до управління ризиками. До 90-х років управління ризиками здійснювалось лише на рівні окремих осіб, внаслідок чого використовувався вузькоспеціалізований, фрагментований підхід до управління ризиками "знизу наверх", що розглядав усі ризики як окремі та не пов'язані між собою елементи.

За останні роки підходи до управління ризиками значно змінилися, що негайно призвело до побудови нової моделі ризик-менеджменту. Вона комплексно розглядає ризики усіх відділів та напрямів діяльності господарюючого суб'єкта. З'явилась можливість отримувати співставні оцінки за усіма видами ризиків.

Із 70-х років ХХ століття з'являється нова гілка ризик-менеджменту — фінансовий ризик-менеджмент. За останні тридцять років даний вид управління ризиками пройшов у своєму розвитку не менш ніж "три сходинки", пов'язані з виникненням та розповсюдженням нових підходів до оцінки основних видів фінансового ризику.

Першим та найбільш значимим революційним перетворенням в даній галузі, що відбулося в кінці 70-х — початку 90-х років ХХ століття, вважають появу вартісної міри ризику (VaR). Даний показник отримав широке визнання фінансових інститутів, а потім і регулюючих органів після розкриття в жовтні 1994 року банком J.P.Morgan системи "RiskMetrics".

Другий якісний стрибок у розвитку фінансового ризик-менеджменту припадає на середину 90-х років. Він був пов'язаний з вдалим використанням підходу до оцінки кредитного ризику позичкового портфеля, аналогічного концепції VaR для ринкового ризику. Початок даного етапу зазвичай асоціюється з розробкою банком J.P.Morgan системи CreditMetrics, опис якої було опубліковано в 1997 році. У результаті з'явилась можливість розраховувати інтегральний показник очікуваних втрат внаслідок ринкового та кредитного ризиків, що вперше дозволило говорити про "інтегрований" ризик-менеджмент.

Третя сходинка у сфері фінансового ризик-менеджменту з'явилась в кінці 90-х років та продовжує набирати оберти сьогодні. Сутність даного етапу полягає у спробах розробити загальний підхід до кількісної оцінки операційних ризиків у вигляді вартісної міри ризику — "операційного VaR", що дозволить отримати повну оцінку ризиків компанії.

Історично переважали наступні чотири підходи до оцінки ризиків:

- аналіз чутливості розглядає реакцію на зміну зовнішніх факторів;
- аналіз волатильності визначає міру коливань цільового показника відносно очікуваного значення;
- аналіз негативного ризику (downside risk). Оцінка VaR використовується як доповнення до інших методів аналізу ризику. Наприклад, середній розмір збитку (Shortfall-at-Risk), де метою оцінки є не тільки гранична величина капіталу, нижче якої необхідно очікувати збиток з певним ризиком, а й розмір цього збитку;
- відносний аналіз ризику, що розглядає ризик через співставлення з базовими інструментами (за обраним індексом).

Починаючи з середини 1992 року, міжнародними організаціями приймається ряд законодавчих актів та вимог щодо перспектив ведення бухгалтерської звітності. Одним з перших творців таких документів була Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). Даною організацією було розроблено документ "Internal Control — Integrated Framework" (ICIF) у відповідності з яким з'являється нова структура контролю, в якій головні ролі займають п'ять взаємопов'язаних компонентів: контроль фактора середовища; оцінка ризику; дія контролю; інформація та комунікація; моніторинг. Деякі автори вважають, що саме з появою ICIF можна починати відлік ризик-менеджменту як нової парадигми стратегічного управління.

ВИСНОВКИ

Так, до кінця XX століття в результаті еволюції процесу прийняття рішень ризик-менеджмент був виділений в окремий напрям економічної науки. Тобто прийшов час розглядати даний вид діяльності як окрему функцію в бізнесі, а при організації такого управління використовувати для аналізу усіх взаємозв'язків системний підхід. Комплексне управління ризиками отримало розвиток завдяки промисловим компаніям, які визнали необхідність такої системи та були у той час головними користувачами методик та технологій ризик-менеджменту. При цьому виявилось, що незважаючи на десятиліття розвитку теоретичної та методологічної бази, підприємства не мають готових рішень для впроваджен-

ня системи, а консультанти, що розробляють та застосовують методики, не завжди можуть адаптувати їх під потреби конкретної компанії.

Література:

1. Стандарты управления рисками FERMA. — www.ferma-asso.org
2. Устенко О.Л. Теория экономического риска: моногр. — К.: МАУП, 1997. — 164 с.
3. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: Навч. посіб. — К.: Центр навч. літ., 2006. — 312 с.
4. Машина Н.І. Економічний ризик та методи його вимірювання: навч. посіб. — К.: Центр навч. літ., 2003. — 188 с.
5. Лук'янова В.В., Головач Т.В. Економічний ризик: навч. посіб. — К.: Академвидав, 2007. — 464 с.
6. Богоявленский С.Б. Управление риском в социально-экономических системах / С.Б. Богоявленский. — Спб: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. — 147 с.
7. Бернстайн П.П. Против богов: укрощение риска [Пер. с англ.] / П.П. Бернстайн. — М., 2000. — 400 с.
8. Поляков Р.К. Развитие риск-менеджмента в предпринимательстве: концептуальный подход / Р.К. Поляков // Менеджмент в России и за рубежом. — 2008. — № 1.
9. Смит Адам. Исследование о природе и причинах богатства народов. — М., 1962. — 420 с.
10. Миль Дж. С. Основы политической экономии: Пер. с англ. — М., 1980. — Т. 2. — 400 с.
11. 50 лекций по микроэкономике. Лекция 40. Теория прибыли — Режим доступа: <http://50.economicus.ru/index.php?ch=4&le=40&r=1&z=0#1>
12. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль. — М.: Дело, 2003. — 360 с.
13. Малхотра Н. Маркетинговые исследования. Практич. рук.: пер. с англ. — 3-е изд. — М.: Издат. дом "Вильямс", 2002. — 960 с.
14. Вяткин В.Н. Риск-менеджмент: учебник / В.Н. Вяткин, И.В. Вяткин, В.А. Гамза, Ю.Ю. Катеринославский, Дж. Дж. Хэмптон. — М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и Ко", 2003.
15. Бортнікова Є.В. Історія походження та сутність понять "ризик", "ризик-менеджмент" та "операційні ризики" / Є.В. Бортнікова // Ефективна економіка. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1336>
16. Лобанов А. Тенденции развития риск-менеджмента: мировой опыт / А. Лобанов, А.Чугунов // Рынок ценных бумаг. — № 18 (153). — 1999. — С. 59—65.
17. Risk Management Milestones: 1900 to 1999 March 2001 by H. Felix Kloman Risk Management Reports, December 1999, Volume 26, № 12. — Режим доступу: <http://www.irmi.com/expert/articles/kloman001a.asp>
18. Global Association of Risk Professionals. <http://www.garp.com/insidegarp/> Ho, Simon, S.M. and Victor, T.F. (1994), "Customers' risk perceptions of electronic payment systems", International Journal of Bank Marketing, Vol. 12. — No. 8. — P. 26—38.
19. The Dot Com RIMS Conference. — Режим доступу: <http://www.irmi.com/insights/articles/gibson002.asp>

Стаття надійшла до редакції 18.04.2013 р.